

## СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.36:364-7

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i29.961>**С. М. Вакуленко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3293-1670>

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи  
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна**А. В. Маслова**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5896-6797>

студентка III курсу соціологічного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МОНОБАТЬКІВСЬКИМИ СІМ'ЯМИ В КОНТЕКСТІ ПЛЮРАЛІЗАЦІЇ  
ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

**Постановка проблеми.** Останніх декілька десятиліть спостерігаються суттєві зміни, що відбуваються із сім'єю як соціальним інститутом. Сім'я в епоху постмодерну втрачає такі інституційні ознаки, як, наприклад, норми шлюбності, законородженості дітей, сімейного способу життя, натомість стверджуються й укріплюються неформальні витоки шлюбно-сімейних відносин. Нині в багатьох країнах світу спостерігається виникнення різноманітних форм організації приватного життя замість однієї, переважаючої моделі шлюбно-сімейних відносин, тобто плуралізація форм сімейного життя. Це можна пояснити диференціацією сімейних цінностей, відмовою від домінування системи цінностей, які умовно можна позначити як «сімейноцентровані», притаманних традиційному шлюбу як досить жорсткому соціальному інституту. Сучасні партнерства й шлюби тяжіють до того, щоби стосунки між подружжям перетворилися на самоцінні відносини, які ґрунтуються на взаємному коханні й психологічній інтимності, незалежно від способу їхнього соціального оформлення.

Розглядаючи сучасні моделі сім'ї, варто звернути увагу на такий її різновид, як монобатьківська сім'я.

Як зазначає С. Ничипоренко, модель монобатьківської сім'ї більше відповідає постіндустріальному суспільству з його соціальною мобільністю, високим рівнем розвитку наукових і промислових технологій, інформатизації, адже збільшення значення професіоналізму для суспільства й особистості нерідко важко поєднується з виконанням нею сімейних обов'язків [8, с. 37].

Монобатьківські сім'ї (one parent families) традиційно поділяються на батьківські й материнські. Сім'ї з одним із батьків (хоча частіше дослід-

ники пишуть про материнські сім'ї) з огляду на їхню генезу – це сім'ї, що виникли в результаті: розлучення, смерті одного із подружжя (вдівство, народження поза шлюбом (з визнаним або невизнаним батьківством)). У разі народження позашлюбної дитини та відмови від визнання батьківства юридично виникає так зване «самотнє материнство». Саме самотні матері в деяких країнах є незмінним об'єктом програм соціальної допомоги та соціальної роботи.

В Україні кожна п'ята дитина народжується в матерів, що не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі (у 2019 р., як і у 2018 р., частка таких народжень становила 20,5%, у тому числі в міських поселеннях – 19,5%, у сільській місцевості – 22,5%). Кількість народжених у матерів, які не перебували в зареєстрованому шлюбі, у 2019 р. становила 63,4 тис. осіб [7, с. 35].

Вибору шляху свідомого самотнього материнства сприяє зміна ставлення суспільства до подібних соціальних феноменів. Якщо ще в минулому столітті народження дитини незаміжною жінкою вважалося таким, що не відповідає нормам моралі і викликало осуд або співчуття з боку оточення, то зараз спостерігається тенденція до більшої лояльності й до визнання соціального статусу самотньої матері як цілком прийняттого сімейного стану. Очевидно, що більшість жінок не хочуть бути самотніми матерями, однак є й такі, які вибирають цей шлях свідомо й досить успішно адаптуються до такого становища.

Водночас деякі дослідники вказують на те, що трансформації, які переживають на сучасному етапі соціальні інститути шлюбу та сім'ї, сприяють поширенню таких типів сімей, які в певних соціально-економічних умовах можуть ставати

вразливими. До прикладу, дослідження “Families and Societies”, проведене в країнах Європейського Союзу, визначає такими монобатьківські, багатодітні, одностатеві сім’ї, а також сім’ї мігрантів, сім’ї з однієї людини, а також сім’ї, утворені на основі укладання повторного шлюбу [10].

У зв’язку з тим, що у сучасних суспільствах спостерігається поширення такого типу сім’ї, як монобатьківська сім’я, зростає роль соціальних установ, системи заходів соціальної підтримки, спроможних врівноважити становище монобатьківських сімей у сучасному суспільстві.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Історичні передумови та причини виникнення материнських монобатьківських сімей у Західній і Центральній Європі детально проаналізовані в роботі Р. Зідера [2]. Власні теорії й пояснення появи феномена самотнього батьківства запропонували Г. Беккер (теорія шлюбного ринку) [1], Р. Поллак (трансакційний підхід) [9], Р. Хілл (теорія розвитку сім’ї) [13].

Особливості трансформації сфери шлюбно-сімейних відносин досліджують українські науковці С. Аксьонова, О. Гладун, І. Курило, О. Рудницький, П. Шевчук [7] та ін.

Проблеми функціонування монобатьківських сімей та передумови їхнього поширення розглянуті в роботах О. Коломієць [3], І. Курило [6], С. Ничипоренко [8], Л. Слюсар [11; 12]. Політиці сприяння функціонуванню монобатьківських сімей як складника сімейної політики присвячені публікації Б. Крімера [4; 5].

Водночас у наявних публікаціях не досить уваги приділено таким аспектам, як: потреби монобатьківських сімей у різних видах допомоги, соціальних послугах; практична діяльність соціальних служб, що спрямована на задоволення цих потреб; напрями вдосконалення такої діяльності.

Отже, **мета статті** – розглянути систему практичної соціальної роботи з монобатьківськими сім’ями в Україні, а також проблеми, що виникають у процесі її здійснення.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Р. Зідер зазначає, що кількість сімей самотніх матерів поступово збільшувалася у зв’язку зі зниженням рівня народжуваності. Цьому своєю чергою сприяла низка чинників:

- перехід до індустріального суспільства;
- зниження народжуваності під впливом економічної нестабільності;
- все більша кількість жінок не мають можливості, а головне – бажання, переривати економічну діяльність, йти в декретну відпустку, залишаючи тим самим своєрідну «зону комфорту». Це одна з найважливіших причин зниження народжуваності;
- діти в меркантильному сенсі «не потрібні» сучасним батькам ні як робоча сила, ні як гарантія забезпечення у старості;

– урбанізація, умови життя в мегаполісах доповнили мрії про «сімейне щастя» різноманітністю творчих, професійних, рекреативних можливостей [2, с. 259–260].

Г. Беккер пропонує враховувати той факт, що на шлюбному моногамному ринку перебуває одночасно різна кількість потенційних партнерів з числа чоловіків і жінок. Цим можна пояснити, що частина учасників шлюбного ринку не вступають у шлюб або партнерство. Феномен монобатьківської сім’ї аналізується в його двох основних для сучасного суспільства різновидах: народження дитини поза партнерським союзом та утворення монобатьківської сім’ї в результаті розпаду шлюбного союзу. Якщо розглядати самотніх матерів, які народили дитину поза шлюбним або партнерським союзом, то сама держава стимулює появу таких сімей шляхом підвищення виплат у разі народження нових дітей. Утворення монобатьківських сімей з повних є результатом розлучення, що, своєю чергою, спричинене зниженням вигід від шлюбу. Оскільки індивіди укладають шлюб з метою збільшення своїх доходів, невелика різниця в доходах повної і монобатьківської сім’ї робить розлучення привабливим в очах жінки. Цей висновок Г. Беккер підкріплює кількома прикладами, які показують, що в регіонах, де жінки отримують у середньому більшу заробітну плату, ніж чоловіки, вища частка сімей, очолюваних незаміжніми жінками [1, с. 426].

У трансакційному підході Р. Поллака сім’я розглядається як керована структура й акцентується на мотивації та контролі поведінки індивідів. Вихідне припущення полягає в такій тезі: індивіди прагнуть зберегти довготривалі сімейні відносини. Кожна сім’я має свою внутрішню організацію, що визначає її ефективність як структури. Кожна сім’я за час свого існування накопичує специфічний сімейний капітал. До сімейного капіталу можуть бути віднесені як спільні звички й моделі споживання, що дають змогу мінімізувати витрати, так і діти. Віднесення до сімейного капіталу дітей пояснюється тим, що діти збільшують вигоди від збереження шлюбу: як матеріальні (не треба платити аліменти), так і нематеріальні (можливість постійного спілкування з дитиною).

Водночас у кожного індивіда є свій ринковий людський капітал. Зважаючи на це, трансакційна теорія пояснює, чому одні сім’ї зберігаються, а інші розпадаються: кожен з подружжя постійно порівнює вигоди від специфічного сімейного капіталу й вигоди від особистого ринкового людського капіталу. Сім’я в особі кожного з індивідів у певний момент підходить до «точки загрози», коли вигіднішим стає розлучення, а не збереження сім’ї [9, с. 66–67].

Е. Дюваль і Р. Хілл запропонували концептуальну схему розвитку сім’ї в часі. В її основу покладені два поняття: життєвий цикл сім’ї

(послідовність етапів, відповідно до яких сім'я розвивається протягом тривалого часу) та сімейна стадія (період проживання у сім'ї, якій притаманна певна структура).

Автори теорії виділяють вісім стадій життєвого циклу, що підходять для одруженої пари з дітьми, проте не можуть бути використані в аналізі життєвого циклу сімей з одним із батьків. Врахувавши, що частка сімей з одним із батьків у США в 1970-ті рр. різко збільшилася, автори теорії розвитку сім'ї розробили типологію монобатьківських сімей, в основі якої лежала демографічна подія – причина самотнього батьківства і ступінь сталості статусу «самотня людина». Період самотнього батьківства розглядається в двох вимірах: як тимчасовий і постійний. Причинами самотнього батьківства виступають розлучення, смерть партнера, сепарація подружжя через війну, народження поза шлюбом. Самотнє батьківство може бути або тимчасовим станом, або постійним. Вступ до шлюбу (першого або повторного), а також воз'єднання сім'ї є подіями, які переривають перебування у стані самотнього батьківства.

Прихильники теорії розвитку сім'ї вважали народження дитини поза шлюбом подією, що порушує нормальну послідовність етапів життєвого циклу сім'ї. При цьому в аналізі вихідною точкою є не сам факт народження поза шлюбом, а його причина – дошлюбні сексуальні стосунки, що впливають на подальший вибір жінки: використання/невикористання контрацепції; рішення народити дитину поза шлюбом/зробити аборт/вступити до шлюбу; рішення вступити в шлюб після народження дитини/не вступати до нього [13].

Виховання дітей у монобатьківській сім'ї має низку особливостей. Внаслідок відсутності одного з батьків тому, хто залишився з дитиною/дітьми, доводиться брати на себе вирішення всіх матеріальних і побутових проблем сім'ї. При цьому йому необхідно також заповнювати дефіцит виховного впливу на дітей, що виникає за відсутності одного з батьків. Поєднання всіх цих завдань є досить складним. Тому більшість монобатьківських сімей відчувають матеріально-побутові труднощі і стикаються з виховними проблемами.

Насамперед монобатьківські сім'ї стикаються з такою проблемою, як малозабезпеченість. Маючи всього один трудовий дохід або ж не маючи його зовсім, вони часто живуть на державні виплати.

У деяких сім'ях з матеріального боку не виникає великих проблем. У них частіше постають проблеми соціально-психологічного плану, особливо у дітей. Виникненню образи на батьків сприяють ситуації, коли дорослій людині доводиться багато працювати, щоб відповідати статусу благополучної сім'ї, а часу на дітей залишається менше, і вони відчувають брак уваги до себе.

Монобатьківські сім'ї поділяються на різні види. Зважаючи на це, слід вибрати різні методи

роботи з ними. Є не тільки монобатьківські сім'ї з однією дитиною, а й багатодітні сім'ї такого типу. Важливо враховувати те, з ким залишаються діти (з батьком або матір'ю), і з якої причини це сталося: через розлучення, смерть одного з батьків або щось інше. Але хоч би якою була причина появи монобатьківської сім'ї, слід пам'ятати, що насамперед уваги потребують діти.

Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями повинна бути спрямована на зміцнення й розвиток позитивних сімейних відносин, відновлення внутрішніх ресурсів, підтримання певного соціально-економічного становища, стабілізацію досягнутих позитивних результатів та орієнтації на реалізацію соціалізуючого потенціалу.

Можна виокремити чотири головні напрями соціальної роботи з монобатьківськими сім'ями, що склалися натепер у практиці соціальних служб: вживання екстрених, невідкладних заходів у складних, критичних ситуаціях; середньострокові заходи різного характеру, спрямовані на підтримку стабільності монобатьківської сім'ї; довгострокові заходи, спрямовані на соціальний розвиток монобатьківської сім'ї та її членів; профілактичні заходи різного характеру, спрямовані на запобігання виникненню «випадкових» монобатьківських сімей.

Важливо розуміти, що під час роботи із сім'єю соціальний працівник виконує функцію координатора, оскільки для надання підтримки монобатьківській сім'ї доводиться співпрацювати з різними службами (школи, заклади охорони здоров'я, притулки, служба зайнятості тощо). Так само доводиться знаходити спільну мову з різними людьми.

Як у середньостроковій, так і в довгостроковій роботі велика увага приділяється психологічній підтримці. Діти особливо потребують постійної психологічної роботи. Але нерідко гостру потребу в психологічній допомозі та підтримці відчувають і самотні батьки.

Отже, можна зробити висновок, що таким сім'ям, безумовно, потрібна допомога соціальних служб і держави. Важливим є постійне вдосконалення діяльності Центрів соціальних служб, оскільки таких сімей дуже багато, і необхідно підвищувати їхній рівень життя, надавати консультаційні послуги за допомогою Інтернету, ЗМІ тощо. Тому що не завжди є можливість відвідати сам Центр з метою вирішення різних проблемних питань життєдіяльності такої сім'ї. Також необхідно розширювати систему підготовки молодого покоління до шлюбу і сімейного життя, розвивати систему соціально-психологічних служб допомоги сім'ї.

Важливим також видається проведення досліджень з метою з'ясування того, які проблеми виникають у повсякденній життєдіяльності такого типу сімей, яких видів допомоги та соціальних послуг вони найбільше потребують, як вони оцінюють діяльність соціальних служб.

У травні–липні 2020 року на замовлення Департаменту сім'ї та молоді Харківської міської ради науковцями соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна було проведено дослідження «Сучасна харківська сім'я у вимірі соціології» за участю авторів.

Метою цього дослідження, серед іншого, було виявлення потреб сімей різних типів, у тому числі монобатьківських, у соціальному захисті, державній допомозі, різних соціальних послугах, а також яким чином діяльність соціальних служб задовольняє ці потреби. Дослідження було здійснено за допомогою методу фокусованого групового інтерв'ю. Всього було проведено 4 фокус-групи, учасниками яких були і представники монобатьківських сімей.

Оскільки самотні матері є безпосередніми клієнтами соціальних служб, вони часто потребують їхньої допомоги. Однак соціальні служби й конкретно соціальні працівники в нашій країні, на жаль, часто асоціюються з тими, хто «забирає дітей від батьків». Звісно, на це повинні бути вагомі причини, яких іноді батьки не розуміють. Але іноді трапляються такі ситуації, як, наприклад, пандемія COVID-19, коли багато хто втратив роботу або вимушений майже звільнитися через закриття дитячі садки та школи: *«Я тоже задаюсь вопросом: мне с первого сентября уйти с работы и сесть на 4 тысячи, которые мне платят как одинокой маме, и завтра придут социальные службы, которые скажут, что я не справляюсь с родительскими обязанностями, и заберут детей?»*. Самотня мати повинна і слідкувати за своїми дітьми, і виховувати, і заробляти кошти, а через вказані обставини це робити стало значно важче.

Соціальні проблеми монобатьківських сімей пов'язані насамперед із малозабезпеченістю, яка зумовлена наявністю всього одного трудового доходу в родині. Іноді трудового доходу немає взагалі, і сім'я змушена жити на допомогу з безробіття або виплати на дітей. Доходи жінок, як правило, є нижчими від доходів чоловіків внаслідок ґендерної специфіки розподілу сфер зайнятості. Наприклад, самотні матері, що взяли участь у фокус-груповому інтерв'ю, зіштовхнулися з проблемою нестачі коштів на дозвілля своїх дітей:

*«У нас пока была маленькая – давали возможность пойти в театр, в цирк с ребенком. Сейчас, конечно, этого нет. Я не могу позволить себе пойти в парк погулять с ребенком, когда ей хочется. Как бы... Ребенок говорит: «Пошли в Саржин яр погулять? – Пошли. Ты скажешь – хочу водички, пирожок, а там качельки-карусельки – сейчас я не смогу...». Что я пойду – я не буду же постоянно говорить, что денег нет, а я работаю постоянно. Не хватает денег, чтобы гулять. Не знаю, как другие справляются, но на гуляние у нас не хватает»*.

*«Они знают, что выбираемся редко, что, когда мы будем в центре... у себя я пойду в магазин и куплю большую бутылку воды, накуплю вкусняшек... в центре я ничего не покупаю – там все очень дорого. Они знают, что, когда есть деньги – я сама скажу, что едем. Когда нет – не просят. То же и по поводу сладкого: знают, что, когда у мамы есть денежка – мама купит, она знает, чего хотят»*.

Проблема малозабезпеченості має універсальний характер, але не має універсального вирішення. Благополучні економічно розвинені країни в змозі виплачувати дітям у монобатьківських сім'ях порівняно щедри виплати, але в Україні, на жаль, не так. Прагнучи не допустити зниження життєвих стандартів порівняно з дітьми з благополучних сімей, мати бере на себе надмірне трудове навантаження, але через надзайнятість, своєю чергою, не може приділяти дитині (дітям) досить часу й уваги. Тому соціальним службам треба звернути більшу увагу на дозвілля дітей, особливо в такий складний карантинний час.

Всі батьки в один прекрасний момент обов'язково стикаються з проблемою: з ким на пару годин залишити дитину, якщо, скажімо, необхідно вибратися в магазин, відвідати лікаря або просто зайнятися побутом. Зрозуміло, що дитина завжди перебуває в пріоритеті, але ж буває, що дуже потрібно.

Ця проблема постає також і перед самотніми матерями. Іноді буває так, що такі матері залишаються без підтримки своїх родичів, тож у дітей немає ні батька, ні бабусь та дідусів, а є тільки одна мама, яка виконує одночасно дуже багато ролей. Тож перед нею постають такі питання: *«Куди подіти маленьку дитину, яку до садочка ще не беруть, щоб піти на роботу?»*, *«Куди подіти дитину на вихідних, якщо я працюю?»*, *«Куди відвести дитину на пару годин, поки я відвідаю лікаря?»*, *«Що робити, якщо сусіди не погоджуються посидіти з дитиною?»*. Ці всі питання постають перед самотніми матерями чи не щодня.

Вирішення такої ситуації запропонувала одна з учасниць фокус-груп: *«Должна быть какая-то социальная няня. Мне надо срочно бежать оформлять документы, срочно, я записана, меня ждут. Но у меня соседка боится оставаться с четырьмя детьми. Она боится брать ответственность. Она за одним смотрит, другой побежал голову разбил, а она за них отвечает. Нужен специальный человек. Нужна какая-то тетя, которая поможет их всех собрать в кучу, потому что это бывает очень тяжело»*.

Також є випадки, коли самотню маму госпіталізують до лікарні або їй потрібно виїхати на заробітки за кордон, а дітей можна залишити, наприклад, тільки із сусідами: *«Я время от времени выезжаю за границу. Девочки самостоятельные, соседка уже следит за ними...»*, бо в спеціальних державних закладах мати не хоче залишати свою дитину/дітей.

Вихід з подібної ситуації («З ким залишити дитину?») можна знайти у відкритті центру, де можна буде залишити дитину на декілька годин (наприклад, якщо жінці потрібно відвідати лікаря) або влаштувати дитину на якийсь більш тривалий термін (наприклад, поки мати перебуває на стаціонарному лікуванні), або спеціально навчена няня буде приходити додому, наприклад, щоб посидіти із зовсім маленькими дітьми. Такий центр може функціонувати на волонтерських засадах, використовуватися для проходження практики студентами – майбутніми соціальними працівниками. Створення такого центру буде доречним для вирішення цієї проблеми.

Також самотні матері зіштовхуються з проблемами бюрократичного характеру та, на їхню думку, некомпетентності працівників соціальної сфери: *«Ты к ним приходишь, а они говорят «эта служба занимается твоим вопросом 100%, иди туда, там тебе помогут». Ты приходишь, а они такие «а я ничего не знаю. Я вообще некомпетентен в этих вопросах». Я говорю, подождите «вы, во-первых, депутат нашего района, во-вторых, вы начальник этой службы и вы ничего не знаете!». Секретарша знает больше, чем он. И он некомпетентен ни в чем. Я говорю ему «хорошо, давайте поменяемся тогда зарплатами со мной». Потому что я разбираюсь в этих вопросах в три раза больше, чем он. Они ничего не знают и не подсказывают. Тебе нужен юрист – ищи сама за свои деньги. Тебе нужен другой кто-то – ищи сама. Твои дети попали в какую-то ситуацию в школе, а руководительница вообще не знает, что произошло. Тебе нужно разъяснить, чтобы твои дети никуда не попали – тоже решай все сама! Куча свидетелей, но ни у кого ничего нет, все решай сама».*

*«В Польше. Там другая страна, и многое можно перенять нашим службам в отношении законодательства... У нас почему-то мать во всем виновата... (неразборчиво) если что, приезжает полицейская бригада, и идти некуда... ни отец, ни отчим, хотя отца боятся... ты виноват во всем. Там по-другому. Ничего не надо доказывать. Мать защищена».*

Можна дійти висновку, що українським соціальним службам потрібно модернізуватися, запозичувати й запроваджувати нові практики діяльності. У цьому контексті значний інтерес для України являє досвід різних країн світу, особливо слід звернути увагу на країни із соціалістичним минулим, в яких сфера соціальної роботи відрізняється від вітчизняної в кращий бік. І вже потім, звичайно, на США та Європу, де соціальна робота та соціальна освіта мають давню історію й багаті традиції. Тому, на нашу думку, доцільним є вивчення й творче переосмислення зарубіжного досвіду, без чого інтеграція України в європейський простір буде немож-

ливою, а ставлення суспільства до роботи соціальних служб не зміниться.

**Висновки.** Отже, у статті була проаналізована діяльність із надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям. Варто зазначити, що одним з головних недоліків цієї діяльності, на нашу думку, є те, що допомога таким сім'ям надається тільки після особистого звернення до соціальних служб. Вирішенням цієї проблеми може стати створення міжвідомчої системи збору інформації про такі сім'ї, де всі установи, що працюють з ними (заклади освіти, служби зайнятості, Центри соціальних служб тощо), зможуть відстежувати їхній стан і надавати допомогу, не вдаючись до заявної форми.

Необхідно також посилювати заходи адресної соціальної підтримки батьків, які виховують дітей самотужки. Слід розробити механізми впливу на ринок праці, створити можливості поєднувати батьківські трудові обов'язки з виховними без ризику втратити роботу. Також варто приділити особливу увагу добробуту й дозвіллю монобатьківських сімей. Вихід з такої ситуації, як «З ким залишити дитину?», можна знайти у відкритті спеціального центру, в якому можна буде залишити дитину на декілька годин або влаштувати дитину на якийсь більш тривалий термін, або спеціально навчена няня буде приходити додому, наприклад, щоб посидіти із зовсім маленькими дітьми.

Монобатьківська сім'я, хоча й стикається з низкою об'єктивних труднощів, але має достатній потенціал для повноцінного виховання дітей. Головне, не допускати, щоб ці об'єктивні труднощі монобатьківських сімей призводили до негативних наслідків.

#### Література

1. Беккер Г. Человеческое поведение. Экономический подход. Москва : ГУ-ВШЭ, 2003. 672 с.
2. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII–XX вв.) / Пер. с нем. Л.А. Овчинцевой ; науч. ред. М.Ю. Брандт. Москва : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1997. 302 с.
3. Коломієць О.О. Монобатьківські сім'ї: соціальний захист і самозабезпечення. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 4. С. 148–156.
4. Крімер Б.О. Особливості сімейної політики у великих містах в умовах демографічного переходу. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 1(43). С. 19–37.
5. Крімер Б.О. Політика сприяння одиноким батькам: сучасний стан та перспективи розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2(36). С. 39–51.
6. Курило І.О. Батьківство у демографічному контексті: методологічні засади дослідження та деякі тенденції розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3(28). С. 11–25.
7. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. : кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна. НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.

8. Ничипоренко С.В. Проблеми неповних сімей у контексті демографічного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 2. С. 37–43.

9. Поллак Р. Трансакційний підхід к изучению семьи и домашнего хозяйства. *THESIS*. 1994. № 6. С. 50–76.

10. Policies and Diversity over the Life Course: Summary of Key Findings from WP 9. Families and Societies Working Paper 72. 2017. / By Gerda Neyer. URL: <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2017/02/WP72Neyer2017.pdf>.

11. Слюсар Л.І. Позашлюбна народжуваність в Україні: сучасні особливості в контексті європейського розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 3(34). С. 26–38.

12. Слюсар Л.І. Специфіка батьківства у сім'ях різних типів: проблеми, ризики та шляхи їх мінімізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3(31). С. 24–36.

13. Хилл Р. Современные тенденции в теории семьи. *Социальные исследования*. Вып. 4. *Проблемы брака, семьи и демографии*. Москва : Наука, 1970.

#### Анотація

**Вакуленко С. М., Маслова А. В. Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями в контексті плуралізації шлюбно-сімейних відносин.** – Стаття.

У статті розглядається система практичної соціальної роботи з монобатьківськими сім'ями та проблеми, що виникають у процесі її здійснення.

В останні декілька десятиліть спостерігаються суттєві зміни, що відбуваються із сім'єю як соціальним інститутом. Сім'я в епоху постмодерну втрачає такі інституційні ознаки, як, наприклад, норми шлюбності, законородженості дітей, сімейного способу життя. Натомість стверджуються й укріплюються неформальні витоки шлюбно-сімейних відносин. Нині в багатьох краях світу спостерігається плуралізація форм сімейного життя, тобто виникнення різноманітних форм організації приватного життя замість однієї переважаючої моделі шлюбно-сімейних відносин. Розглядаючи сучасні моделі сім'ї, автори звертають увагу на такий її різновид, як монобатьківська сім'я.

Оскільки у сучасних суспільствах спостерігається поширення такого типу сім'ї, як монобатьківська сім'я, зростає роль соціальних установ, системи заходів соціальної підтримки, спроможних врівноважити становище монобатьківських сімей у сучасному суспільстві.

Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями повинна бути спрямована на зміцнення й розвиток позитивних сімейних відносин, відновлення внутрішніх ресурсів, підтримання певного соціально-економічного становища, стабілізацію досягнутих позитивних результатів та орієнтацію на реалізацію їхнього соціалізуючого потенціалу.

Наголошується, що проведення досліджень є важливим для з'ясування того, які проблеми виникають у повсякденній життєдіяльності такого типу сімей, яких видів допомоги та соціальних послуг вони найбільше потребують, як вони оцінюють діяльність соціальних служб.

У статті представлені матеріали дослідження «Сучасна харківська сім'я у вимірі соціології», що було

проведене в травні–липні 2020 року науковцями соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за участю авторів.

Робиться висновок, що монобатьківська сім'я, хоча і стикається з низкою об'єктивних труднощів, але має достатній потенціал для повноцінного виконання своєї функції виховання дітей. Головна вимога для цього – не допускати, щоб ці об'єктивні труднощі монобатьківських сімей призводили до негативних наслідків.

*Ключові слова:* сім'я, шлюбно-сімейні відносини, сімейні цінності, монобатьківська сім'я, соціальна робота, соціальні послуги.

#### Summary

**Vakulenko S. M., Maslova A. V. Social work with single-parent families in the context of the marital and family relations pluralization.** – Article.

The present research considers the system of practical social work with single-parent families and the problems that arise in the process of its practice.

In the last few decades, significant changes in the family as a social institution have been observed. In the postmodern era, the family loses such institutional features as, for example, the marital norms, the legitimate vs. bastardy birth of children, the domestic way of life. Instead, the informal origins of marital and family relations affirm and strengthen. Currently, in many countries around the world there happens the pluralization of family life forms, that is, the various forms of the private life organization arise instead of one predominant marital and family relations model. When considering modern models of the family, authors pay attention to such a variety of it as a single-parent family.

Since in modern societies the single-parent type of family becomes widespread, there increases the role of social institutions and the social support measures system that can balance the single-parent families' position in modern society.

The social work with single-parent families should aim towards positive family relations strengthening and development, restoring internal resources, maintaining the certain socio-economic situation, stabilizing achieved positive results, and focusing on the realization of their socializing potential.

It is emphasized that researches conduct is important for finding out what problems arise in the daily life of this family type, what kinds of assistance and social services they need the most, how they evaluate the activities of social services.

The paper presents the results of the study "Contemporary Kharkiv family in the sociological dimension", which was conducted in May–July 2020 by the scientists of the Faculty of Sociology of V.N. Karazin Kharkiv National University.

It is concluded that the single-parent family, although facing series of objective difficulties, has sufficient potential for the full execution of its upbringing children function. The main requirement for this is not to allow the objective difficulties of single-parent families to lead to negative consequences.

*Key words:* family, marital and family relations, single-parent family, social work, social services.